

فصلنامه علمی - تخصصی فرهنگ پژوهش

شماره ۲۹، بهار ۱۳۹۶، ویژه تاریخ اسلام

بازنمایی تاریخ صدر اسلام در وصیت‌نامه‌های شهدای دفاع مقدس استان قم

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۰/۲۱

تاریخ تأیید: ۹۵/۱۲/۲۲

خدیدجه قاضی‌خانی*

چکیده

شهدا نسل اول انقلاب اسلامی ایران هستند که با خون سرخ‌رنگ خود در جهت پا گرفتن انقلاب نوپای اسلامی جان‌فشانی‌ها کردند. بی‌شک ارائه تفکرات، خط‌مشی‌ها و رویکردهایشان می‌تواند این انقلاب را تا رسیدن به مقصد نهایی و سپردن آن به دست صاحب اصلی جهان حضرت ولی‌عصر عجل‌الله تعالی فرجه الشریف بیمه سازد؛ از این رو نیاز است اندیشه‌ها و دغدغه‌های آنان را شناخت و به جامعه امروز عرضه کرد تا آنان نیز در همان مسیری قدم گذارند که قبل از ایشان، فرزندان خلف این سرزمین قدم گذاشته‌اند. در اینجا این سؤال مطرح است که آیا شهدا با تاریخ صدر اسلام آشنایی داشته‌اند یا خیر؟

روش تحقیق این پژوهش، روش تحقیق توصیفی - تحلیلی است و برای پردازش اطلاعات و دسته‌بندی آن از نرم‌افزار maxqda استفاده شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد تاریخ صدر اسلام بازتابی خاص در وصیت‌نامه‌های شهدا داشته است و از آن بهره‌ها برده‌اند و دیگران را نیز به بهره گرفتن از آن سفارش کرده‌اند. از این میان عصر سیدالشهدا علیه السلام بیشترین بازنمایی را داشته است.

واژه‌های کلیدی: تاریخ، صدر اسلام، وصیت‌نامه، شهدا، انقلاب اسلامی.

* دانش‌آموخته کارشناسی ارشد رشته تاریخ اسلام دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام.

اهمیت و جایگاه وصیت‌نامه‌های شهدا در بعد تاریخی

وصیت‌نامه‌ها یکی از اسناد مکتوب به‌جامانده از انسان‌های گذشته است. در این‌گونه نوشته‌ها که بخشی از وجود قابل‌نمایان نویسندگان آن وصیت است، مهم‌ترین مسائل اعتقادی، اقتصادی و سخنان ناگفته دوران حیات را می‌توان به‌نظاره نشست؛ به‌گونه‌ای که گاه می‌توان با مطالعه آن‌ها به طرز تفکر، نگرش، اعتقادات و حتی چگونگی فعالیت آنان در رویدادهای تاریخ‌ساز کشور و فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی نیز پی‌برد و یا در مورد آنان قضاوت کرد.

تاریخ اسلام در بازه زمانی پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، در اعتقادات دینی مردم تبلوری دوباره یافت. به‌گونه‌ای که این برهه از زمان را اهمیتی دوچندان بخشید. شهدا - این طلایه‌داران نسل اول انقلاب اسلامی ایران - در وصیت‌نامه‌هایی که به یادگار گذاشتند به بخش‌هایی از تاریخ صدر اسلام (از بعثت پیامبر اعظم ﷺ تا شهادت امام حسین علیه السلام و حوادث مرتبط با آن) اشاره دارند که می‌تواند نشان از اهمیت جایگاه آن حوادث و وقایع در شکل‌گیری شخصیت و تفکرات اسلامی این سردمداران عشق و ایثار در دوران معاصر باشد؛ آن‌گونه که می‌توان ادعا کرد تاریخ صدر اسلام در تحولات اجتماعی دوران دفاع مقدس دوباره نقش‌آفرینی کرده است.

در قسمتی از وصیت‌نامه شهید جمشید صادقی که در زیر کوه بمو به شهادت رسید نگاشته شده است: «بشکند قلمت ای تاریخ‌نویس، اگر نویسی با امت خمینی علیه السلام چه کردند...» (احدی، ۱۳۸۹، ص ۱۱۷) باید گفت شهدا نسلی از مردمان ایران هستند که جانشان را برای پا گرفتن انقلاب اسلامی در این سرزمین فدا کردند و خاک کشورشان را با خونشان رنگین ساختند. بی‌شک تاریخ صدر اسلام الهام‌بخش آنان در استقامت و

پایداری‌شان بوده است؛ چراکه تأثیرگذاری بخش‌هایی از تاریخ گذشتگان می‌تواند حیات اجتماعی تاریخ‌آیندگان را جهت دهد و آنان را برای اهدافی که در نظر دارند مصمم‌تر سازد. پس به‌جاست که این نوع نگرش شهدا به تاریخ صدر اسلام بررسی شود و به نسل امروز ارائه گردد تا آنان با الهام و الگوگیری از تفکرات و فعالیت‌های شهیدان در رسیدن به آرمان‌ها و اهدافشان ثابت‌قدم باشند و مسیرشان را ادامه دهند.

استفاده از نرم‌افزار maxqda

داده‌های اولیه این نوشتار با مراجعه به اسناد مکتوب موجود در مرکز اسناد کل کشور فراهم آمد و از نرم‌افزار maxqda برای دسته‌بندی و پردازش اطلاعات و به دست آوردن موارد بازنمایی شده تاریخی برای بهره‌گرفتن در آمار استفاده شده است. در قسمت بالایی این نرم‌افزار نام شهدا بیان می‌شود و در مقابل آن وصیت‌نامه‌های هر شهید ذخیره می‌گردد و با کلیک بر روی نام هر شهید وصیت‌نامه آن شهید نمایش داده می‌شود. در قسمت پایین نیز دست‌بندی‌هایی که با خواندن وصیت‌نامه‌ها انجام شده است آورده می‌شود و تعداد گریزهای تاریخی توسط شهدا را در این قسمت می‌توان به دست آورد. همچنین در مقابلش جملات مدنظر بیان شده از شهدا نشان داده می‌شود و این قابلیت را نیز داراست تا با کلیک بر روی همان جمله شهید، کل وصیت‌نامه در بالا نمایش داده شود.

همچنین با مطالعه وصیت‌نامه‌های شهدای دفاع مقدس استان قم، با آن حوادث و وقایع تاریخی که بیشتر در ذهن این شهدا نقش بسته و بر حیات اجتماعی آنان تأثیر نهاده آشنا شده و این قسمت از تاریخ منعکس شده در وصیت‌نامه‌هایشان بازسازی خواهد شد.

بازسازی از طریق تحلیل اشاره‌های تاریخی و بررسی نقش رویدادها در حوادث زندگی شهیدان جنگ تحمیلی به بازنمایی چهره نهایی تاریخ صدر اسلام در نگاه فرزندان انقلاب اسلامی ایران منجر خواهد شد.

تعریف واژگان کلیدی

تاریخ صدر اسلام

منظور از تاریخ صدر اسلام؛ «آغاز، اول» (صدری افشار، ج دوم ح- غ، ص ۱۸۲۱) «ابتدای اسلام» (نفیسی (ناظم الأَطبا)، ج سوم ذ - ظ، ۱۳۵۶ ش، ص ۲۱۳۶) «دوره‌ای از اوایل تاریخ اسلام که حدود کاملاً مشخصی ندارد، ولی بیشتر آن را زمان پیغمبر ﷺ و خلفای اربعه می‌شمارند.» (مصاحب، ج دوم، ص ۱۵۶۰)

بازخوانی وصیت‌های شهدا نشان‌گر آن است که شهیدان تفکر شیعی داشته‌اند و به شخصیت‌های برجسته دنیای تشیع مانند پیامبر اعظم ﷺ و ائمه معصومین اهل بیت اهتمام خاصی داشته‌اند، از سوی دیگر عدم توجه به دیگر شخصیت‌های صدر اسلام در وصایایشان دلیل بر این مطلب است که شخصیت‌های آنان برایشان از درجه اعتبار ساقط است؛ لذا این نوشتار از تاریخ پیامبر اکرم ﷺ تا عصر امام حسین ﷺ را دربر گرفته است تا بتواند بازکاوی تفکرات آنان را بهتر ارائه دهد. همچنین مراد از تاریخ در اینجا اعم از سیره و سخنان منقول از معصومان اهل بیت در نظر گرفته شده است؛ چراکه در واقع مجموع «سیره و سخنان» منقول از ایشان، تاریخ صدر اسلام را رقم زده است. چه بسا کلامی در پی حادثه، رخداد و یا پرسشی بیان شده است، هرچند در پی آن حادثه‌ها و یا رخدادها و سؤال‌ها نخواهیم بود. تاریخ صدر اسلام در وصایای شهدا به دو صورت سیره و سخنان منقول از پیامبر اسلام ﷺ و ائمه معصومین اهل بیت بازتاب پیدا کرده است.

وصیت

در کتب لغت این‌گونه آمده است که وصیت: «عبارت از آن است که انسان سفارش کند بعد از مرگ‌اش برای او کارهایی از قبیل نماز، روزه و حج انجام دهند.» (مصاحب، ج دوم، ص ۳۱۷۰) یا «دستوری که کسی پیش از مردن به وصی خود بدهد که بعد از مرگ او اجرا کند.» (عمید، ۱۳۵۶ ش، ص ۱۰۷۳) همچنین به معنای «پند، اندرز و سفارش، فرموده و فرمان» (نفیسی (ناظم الأطبای)، ج پنجم - ی، صص ۳۸۶۷ ° ۳۸۶۵) هم آمده است.

در کتب فقهی در تشریح وصیت آمده است: «تملیک عین یا منفعت، توسط موصی، پس از وفات مجانی برای شخص دیگر که به این نوع، وصیت تملیکی می‌گویند یا مسلط کردن شخصی به نام وصی، برای انجام تصرفاتی پس از وفات که خود موصی در زمان حیات می‌توانسته است آن‌ها را انجام دهد که به این نوع، وصیت عهدی یا وصایت می‌گویند.» (مسجد سرایی، ج ۶، ۱۳۸۵، ص ۹)

در کتب حدیثی در اهمیت وصیت احادیث بسیاری یافت می‌شود که به دو نمونه اشاره می‌شود: «ان الرجل لیعمل او المرأة بطاعة الله تعالی ستین سنة ثم یحضرهما الموت فیضاران فی الوصیه فتجب لهما النار؛ مرد یا زن شصت سال خدا را عبادت می‌کنند و هنگام مرگ در وصیت به حق عمل نمی‌کنند و جهنم بر آن‌ها واجب می‌شود. ترک الوصیه عار فی الدنیا و نار و شنار فی الاخره؛ وصیت نکردن مایه ننگ این جهان و آتش آن جهان است.» (پاینده، ج اول و دوم، ۱۳۵۶ ش، حدیث ۶۲۶ و ۱۱۴۱)

شهید محمد پاینده، وصیت را این‌گونه تفسیر می‌کند: «وصیت یعنی پیام وصیت‌نامه شهید، یعنی پیام خون شهادت، پیام رشادت، پیام شهامت، پیام صداقت، پیام که برعکس دیگر پیام‌ها نه به‌وسیله نوشتار یا گفتار که به‌توسط خون فرستاده و متجلی می‌گردد است.

گفتارها در اثر مرور زمان فراموش گشته و نوشتارها نیز پس از مدتی از بین بروند، لیکن پیامی که حاملش خون باشد، آن هم خونی که هرگز خشک شدنی نیست محال است که از بین برود و نابود گردد».

بعضی از شعرا مانند خاقانی و سعدی در میان شعرهای خود به توصیف وصیت پرداخته‌اند، مانند خاقانی می‌گوید:

«من وصیت به وفا می‌کنم گرچه امروز وفا در عدم است»

و سعدی می‌گوید:

«تکلیف بر مرد درویش نیست وصیت همین یک‌سخن بیش نیست»

«وصیت همین است جان برادر که اوقات ضایع مکن تا توانی»

وصیت‌نامه

در تعریف وصیت‌نامه آمده است: «نوشته‌ای که به‌موجب آن موصی عهدی را بر ورثه خود تحمیل کرده یا طریق تقسیم یا مصرف اموال خود را پس از مرگ تعیین کند. وصیت‌نامه ممکن است به‌طور رسمی یا خود نوشته یا سری تنظیم شود و در پاره‌ای مواقع هم شفاهی باشد در هر حال موصی باید در موقع تنظیم وصیت‌نامه صحت مشاعر خود را حفظ کرده و اراده و اختیار توسط یکی از اشخاص ذی‌نفع از او سلب نشده باشد.» (مصاحب، ج دوم، بخش دوم می ° ی، ص ۳۱۷۰)

شهید و شهادت: در لغت این‌گونه بیان شده است کشته‌شده در راه خدا، کشته‌شده بی قصاص و دیه (دهخدا، ج ۱۰، ص ۱۴۶۲۹)

«شهید کسی است که در حال جنگ است و نامیدن او به اسم شهید یا برای حضور فرشتگان بر بالین اوست که اشاره‌ای است به آیه ۳۰ سوره فصلت: تَنْزِيلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا؛ فرشتگان به هنگام شهادت بر آن‌ها فرود آیند و به آن‌ها می‌گویند نترسید و

اندوه‌بار نباشید که بهشت مزدگانی شما است یا اشاره به آیه ۱۹ سوره الحديد دارد که فرمود: **وَ الشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ**؛ شهیدان در پیشگاه خداوندند و پاداششان از ایشان است. یا این معنا مدنظر است که شهید و شهداء، در حالت شهادت تمام آنچه را که از نعمت‌ها برای آن‌ها آماده است مشاهده می‌کنند و یا به این دلیل است که ارواحشان در پیشگاه خدا حاضر می‌شوند و گواه بر آنان هستند، چنان که فرمود: **وَ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا.** «آل عمران ۱۶۹» (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۳۵۶)

در روایات به شهادت و مفهوم آن فراوان پرداخته شده است و در اینجا به ذکر یک نمونه بسنده می‌شود: «قال رسول الله ﷺ: فوق كل ذي بر، بر حتى يقتل في سبيل الله فاذا قتل في سبيل الله فليس فوقه بر. فوق هر نیکی، نیکی است تا آن که انسان در راه خدا کشته شود. آنگاه اگر در راه خدا کشته شد دیگر چیزی برتر از آن نیکی نخواهد بود» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۳)

شهادت به معنای گواهی دادن (دهخدا، ج ۱۰، ص ۱۴۵۹۳)، کشته شدن در راه خدا، شهید گردیدن (معین، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۲۰۹۵) آمده است.

استان قم

«قم از شهرهای مهم و مشهور ایران است که در جوار پایتخت یعنی بیست و چهار فرسخی تهران واقع شده است.» (ناصر الشریعه، مقدمه ص ق) در وجه تسمیه این شهر موارد مختلفی ذکر شده از جمله این که «در ابتدا محل جمع شدن آب‌ها بوده از این رو سبزه‌زارهای زیادی در اطراف آن به وجود می‌آید و کشاورزان و گله‌داران کنار آن خیمه می‌زنند و بعد از مدتی خانه‌هایی به پا می‌کنند که کومه نامیده می‌شد و به مرور زمان این نام تبدیل به قم می‌شود و بعد قم. همچنین گفته شده بیشتر آب‌هایی که در آن جمع می‌شده است از چشمه کب رود بوده که بعد از مدتی تبدیل به قم رود شده است و یا

این که قم در اصل کمیدان بوده است و بعد از آن تبدیل به قم شده است. « (حسن بن محمد بن حسن قمی، ۱۳۶۱، صص ۲۵-۲۰)

این شهر دارای موقعیت خاصی است و در یک ناحیه حساس از ایران قرار گرفته است؛ زیرا از یک سو رابط بین استان‌های صنعتی ایران و تهران و از سوی دیگر رابط کلیه استان‌ها و شهرهای جنوبی ایران با استان‌ها و شهرهای شمالی است. این اهمیت منحصر به زمان حال نیست. بلکه در گذشته نیز به دلیل قرار گرفتن در مسیر راه ابریشم دارای اهمیت ارتباطی بوده است. درباره قدمت تاریخی و بنای آن اختلاف نظر وجود دارد؛ «آنچه مسلم است این است که از روزی که اشعریان (گروهی از شیعیان عرب مقیم کوفه) به این سامان آمدند (سال هشتادوسه هجری) و سکنی گزیدند، قم رو به ترقی نهاد و پیوسته بر جمعیت آن افزوده گشت تا آنجا که از شهرهای مهم و مشهور ایران به شمار آمد.» (ناصرالشریعه، مقدمه ص د) این شهر مدفن حضرت فاطمه معصومه علیها السلام دختر امام موسی کاظم علیه السلام هست؛ چراکه «وقتی امام رضا علیه السلام به اجبار مأمون به خراسان رفت (در سال دویست هجری) سال بعد خواهر گرامی‌شان حضرت فاطمه معصومه علیها السلام برای دیدار برادر به ایران آمد و چون به ساوه رسید بیمار گشت. سپس وارد قم شد و پس از هفده روز وفات یافت.» (ناصرالشریعه، مقدمه صص خ ° د)

مفهوم بازنمایی

بازنمایی در کتاب «فرهنگ بزرگ سخن» به معنای «نشان دادن و نمایاندن» (انوری، ج ۲، ص ۷۶۹) آمده است و بیان شده «بازنمایی لغتی با گستره معنایی وسیع و پیچیده‌ای است که از تقلید تا بازتاب ذهنی و حتی استفاده از زبان را دربرمی گیرد. در علم ارتباطات به طور خلاصه تولید معنی از طریق زبان است. واژه‌نامه آکسفورد برای این واژه دو معنا پیشنهاد می‌کند: الف) بازنمایی یک چیز، یعنی توصیف و شناساندن آن و به ذهن متبادر کردنش با توصیف و تخیل و نشان دادن، برقراری شباهت‌هایی که با آنچه بیشتر

در حس و ذهنمان انگاشته شده است. ب) بازنمایی به معنی نماد چیزی بودن، نشانه چیزی بودن و نمونه چیزی یا بدیل آن بودن هم به کار می‌رود.» (اسلامی، ۱۳۹۳، صص ۳۲ - ۳۳) همچنین آمده است: «بازنمایی‌ها نمایش‌هایی هستند که همواره از رمزگان و قواعد صورت‌بندی‌های فرهنگی استفاده می‌کنند. چنین صورت‌بندی‌هایی، موضوعات مربوط به جنبه‌ای از واقعیت در یک مکان معین را در یک جامعه مشخص و در یک زمان خاص محدود کرده و بدان شکل می‌بخشد. صورت‌بندی‌های فرهنگی، شرایط گسترده‌ای از محدودیت و امکان را برای نمایش و بازنمایی ویژگی‌های خاص موضوعات تنظیم می‌کنند و ما مجبور به فهم چگونگی قرارگیری بازنمایی‌ها در صورت‌بندی‌های فرهنگی هستیم تا دلایل حادث شدن برخی رویدادها را بفهمیم. بدون درک و فهم روش عمل و نقش تصاویر از لحاظ گفته، روایت، ژانر یا نمایش، فهم واقعی دلیل قرار گرفتن در آن شیوه خاص سخت خواهد بود؛ بنابراین برای فهم این‌که چگونه فرهنگ خاصی، موضوع یا پدیده‌ای را تعریف و محدود می‌کند نیازمند نگاه به ارزش‌های غالب آن فرهنگ به‌عنوان یک نظام باور کلی هستیم.» (حاجی‌محمدی، ۱۳۹۲، صص ۲۳، ۲۴) در این نوشتار هدف از بازنمایی نشان دادن واقعی ترسیم‌های شهدای دفاع مقدس از تاریخ صدر اسلام و میزان آشنایی‌شان با این مقطع از تاریخ است.

گذری کوتاه بر حوادث تاریخی اوایل انقلاب اسلامی

«در پی پیروزی انقلاب اسلامی ایران در بیست و دوم بهمن ۱۳۵۷، بیرق رژیم دو هزار و پانصدساله شاهنشاهی در ایران به زیر کشیده شد و با آراء اکثریت قاطع ملت ایران در فروردین انتخابات نظام حکومتی دلخواه مردم طی فروردین سال ۵۸ نظام جمهوری اسلامی در میهن عزیزمان حاکم گردید. در حقیقت انقلاب اسلامی که ریشه در خیزش مذهبی پانزده خرداد ۱۳۴۲ داشت. در بهمن ۱۳۵۷ با قیام سرتاسری ملت ایران به ثمر رسید. به محض پیروزی، انقلاب اسلامی ایران در صدد برآمد تا به سه شعار محوری ملت

مسلمان ایران؛ استقلال، آزادی و جمهوری اسلامی تحقق بخشد اما دشمنان انقلاب اسلامی از همان بدو پیروزی بر آن شدند تا با تحمیل درگیری‌های داخلی در اغلب استان‌های مرزی کشور، زمینه‌های شکست انقلاب را فراهم کنند لکن تمامی توطئه‌های آنان یکی پس از دیگری با شکست مواجه شد تا این‌که از اوایل بهمن ۱۳۵۸ توسط دشمنان فرا منطقه‌ای این انقلاب طی یک برنامه‌ریزی از پیش تعیین شده صدام حسین المجید دیکتاتور بعثی حاکم بر عراق برای جنگ با ایران ترغیب و تشویق شد. از همین رو پس از حدود هشت ماه سفرهای ادواری و مخفیانه دکتر زیگنیو برژینسکی مدیر شورای روابط خارجی آمریکا و رئیس شورای امنیت ملی کاخ سفید به بغداد، در سی و یکم شهریور ۱۳۵۹ رژیم به عدم پیوسته بعث حاکم بر عراق با دریافت چراغ سبز رهبران کاخ سفید، عملیات تهاجم سرتاسری ارتش خود به خاک ایران را بانام رمز «یوم الرعد» و عنوان تبلیغاتی «قادسیه» آغاز کرد. اهداف اعلام‌شده دشمن از این تجاوز برق‌آسا به این شرح بود: ۱- حاکمیت بر اروندرود ۲- جداسازی استان نفت‌خیز خوزستان ۳- تضعیف منجر به سقوط جمهوری اسلامی» (بهزاد بابایی، صص ۳۳-۳۴)

«در پی آغاز جنگ، مقاومت اندک نیروهای نظامی ایران در برخی خطوط مرزی سبب گردید تا نیروهای دشمن به سهولت ضمن عبور از مرز به‌سوی اهداف از پیش تعیین‌شده خویش پیشروی کنند. میزان چشمگیر پیشروی‌های ارتش عراق در خاک جمهوری اسلامی و ضربات شدید اولیه واردشده به ایران بر اثر این تجاوز برق‌آسا به حدی برای کاخ سفید مسرت‌بخش بود که جیمی کارتر رئیس‌جمهور وقت آمریکا در نخستین واکنش رسمی نسبت به آغاز جنگ اعلام کرد: هرچند ما از کشته شدن انسان‌ها در جنگ متأسف می‌شویم اما امیدواریم که این جنگ ایرانی‌ها را بر سر عقل آورده باشد. بر همین اساس کلیه مجامع بین‌المللی تحت سلطه آمریکا مانورهای سیاسی جانب‌دارانه خویش از طرف متجاوز را به‌مثابه تلفیق تضعیف سیاسی ایران با استمرار تجاوز نظامی عراق آغاز کردند.» (بهزاد بابایی، ص ۳۶)

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در اوایل جنگ با درکی روشن از ماهیت و اهداف اصلی تجاوز در این باره اظهار داشتند: «این جنگ علیه انقلاب اسلامی ایران و به منظور واژگون ساختن نظام انقلابی ایران و از بین بردن انقلاب اسلامی سازمان‌دهی شد».

صدام حسین طی یک اجلاس مطبوعاتی در بغداد می‌گوید: ما از تجزیه و انهدام ایران ناراحت نمی‌شویم و سریعاً اعلام می‌داریم در شرایطی که این کشور دشمنی بورزد هر فرد عراقی یا شاید هر عربی مایل به تقسیم ایران و خرابی آن خواهد بود.

طارق عزیز، معاون نخست‌وزیر وقت عراق نیز اعلام می‌کند: وجود پنج ایران کوچک‌تر بهتر از وجود یک ایران واحد خواهد بود. ما از شورش خلق‌های ایران پشتیبانی خواهیم کرد و همه سعی خود را متوجه تجزیه ایران خواهیم نمود.

جیمز بیل کارشناس مسائل خلیج فارس و خاورمیانه با نیم‌نگاهی به همین حقیقت درباره دلیل واقعی جنگ می‌نویسد: «دلیل واقعی جنگ درگیری سیاسی برای دست یافتن به برتری سیاسی و سلطه یافتن بر خلیج فارس بود. در این روند عراق امیدوار بود انقلاب ایران را در نطفه خفه کند و نابود سازد که این برای رژیم‌های منطقه نظیر عربستان سعودی و شیخ‌نشین‌های خلیج فارس هدف چندان ناخوشایندی نبود. انقلاب اسلامی برای جلوگیری از وقوع جنگی که زمینه‌های آن از ماه‌ها قبل در حال شکل‌گیری و تکوین بود تنها سه گزینه و راه‌حل فراروی خود می‌یافت: ۱- بازدارندگی ۲- یارگیری سیاسی ۳- ارائه امتیاز» (بهزاد بابایی، ص ۳۹)

«ملت مسلمان ایران دست به انتخاب گزینه به‌ظاهر ناممکن بازدارندگی زد و به دفاع در برابر متجاوزین برخاست. ملت ایران به اتکا تجارب ارزشمند مبارزات خود علیه رژیم ستم‌شاهی اراده کرد که با منطق خون و شهادت‌طلبی در برابر متجاوزین قد علم کند همان منطقی که امام خمینی آن را شرط اصلی نیل به پیروزی می‌دانست آنجا که فرمود: ملتی که شهادت برای او سعادت است پیروز است. مردم ایران با مقاومت خود

رعب و وحشت بسیاری در دل نیروهای اشغالگر و حامیان آن انداختند به گونه‌ای که خبرگزاری آمریکایی یونایتد پرس اینترنشنال در همان اوان جنگ گزارش می‌دهد: جنگ خلیج فارس که بیش از دوازده روز از آغاز آن می‌گذرد جمهوری اسلامی ایران را به جای آن که تضعیف کند تحکیم کرده است. آیت‌الله خمینی این جنگ را به یک جهاد مقدس تبدیل کرده است و به نظر می‌رسد ایرانیان مجاهدینی شده‌اند که با ایمان علیه دشمنی کافر متحدند. اکنون این صدام است که از صلح و آتش بس سخن می‌گوید و نه مقام‌های ایران. ایران برای جنگ ثابت قدم مانده است و این ثبات قدم به حساب مردمی است که خود را رزمندگان جهاد یا جنگ مقدسی می‌دانند که مصالحه در آن، گناه محسوب می‌شود.

ماهیت تجاوز رژیم بعثی عراق و مقاومت مردمی و نامتعارف جمهوری اسلامی ایران نشان‌دهنده پیوستگی عمیق این اهداف نابرابر با انقلاب اسلامی و فلسفه وجودی آن است بدین سان نبرد دفاعی ملت ایران در راه پاسداری از کیان مقدس انقلاب اسلامی خصلتی فراملی و هویتی ایمانی یافت. «(بهزاد بابایی، ص ۴۳)

مقامات اخلاقی و معنوی شهدا

تبیین مقامات اخلاقی و معنوی شهدا قبل از شهادت و مقامات الهی آنان بعد از شهادت در جهت ترغیب مخاطب برای الگوپذیری از شهدا و افزایش شوق به شهادت در آنان بسیار مؤثر است.

هزینه‌های رسیدن به مقام شهادت (پیش‌نیاز شهادت)

«درجه شهود، درجه ایثار، درجه احسان، درجه مجاهدت، درجه اطمینان، درجه رضا، درجه سابقان، درجه تولی و تبری، درجه فنا فی الله و اهل بیت علیهم‌السلام، درجه شکر، درجه مشتری خدا شدن، درجه معاشقه با خدا». (گروه پژوهش گران، ص ۵۵)

مقامات شهیدان بعد از شهادت

«مقام حیات جاودان، مقام شاهد و ناظر، مقام مغفرت و رحمت، مقام شفاعت، مقام خصیصین، مقام نیل به بالاترین نیکی‌ها، مقام محبوب خدا شدن، مقام اولیای خدا شدن، مقام احبا الهی شدن، مقام برگزیده الهی شدن، مقام اوداء الی اللهی شدن، مقام نصرت دین الهی». (گروه پژوهش گران، صص ۵۵، ۵۶)

سیر و سلوک در سیره شهیدا

در هیچ‌یک از وصیت‌نامه‌های شهیدا نیامده است که فقط به خاطر وطن‌دوستی به جبهه رفته باشند بلکه چون افق دید بالایی داشتند انگیزه آنان الهی بود. بجاست سیر و سلوک را در مرام و مسلک آن سالکان کوی حقیقت به نظاره نشست تا بهتر بتوان در مکتبشان درس آموخت و شاگردی نمود و به‌وقت عمل چنان قدم برداشت تا شرمندۀ خون‌های پاکشان نشد.

«معرفت: نسبت به خدا، نسبت به دین، نسبت به اهل‌بیت، نسبت به نائب امام

زمان عجل‌الله تعالی فرجه الشریف؛

هجرت: از رفاه و آسایش به‌سختی و از خود گذشتن، از دنیا به آخرت و از ظلمت به

نور، از عصیان الهی به طاعت الهی؛

ریاضت و مجاهدت: ریاضت به مال و دارایی، ریاضت به جسم و جان، ریاضت به آبرو؛

همت عالی: در برخورد با دنیا، در برخورد با خود و خدا، در برخورد با آرزوها و اهداف؛

سرعت: در ایمان، در عمل، در دفاع، در ایثار و شهادت؛

سبقت: نسبت به دیگران، نسبت به گذشتگان؛

وصال: با خداوند تبارک و تعالی، با اهل بیت معصومین علیهم السلام». (گروه پژوهشگران،

صص ۸۴، ۸۵)

با شرایط پیش آمده در اوایل انقلاب و ویژگی‌های خاص شهدا در جهت عمل به دستورات الهی؛ وصیت‌نامه‌ها رنگ و بویی می‌یابد که در هیچ مکتبی غیر از اسلام نمی‌توان چنین شاگردانی را نظاره کرد. جای تعجب نیست اگر تاریخ صدر اسلام، افق دید آنان برای الگوپذیری گردد و با بازنمایی آن دوران در وصیت‌نامه‌ها سعی می‌کنند در خواب غفلت ماندگان را به این قافله‌های سرشار از عشق و ایمان پیوند زنند و خط و مشی - سیاسی، انقلابی، اعتقادی و اسلامی خود را برای آیندگان تشریح نمایند.

یافته‌های این تحقیق

این تحقیق به نتایج جالب توجه و تازه‌ای رسیده است. می‌توان مشاهده کرد که تاریخ صدر اسلام در وصیت‌نامه‌ها نمود خاصی داشته است؛ به گونه‌ای که عصر پیامبر صلی الله علیه و آله، عصر امیرالمؤمنین علی علیه السلام، عصر حضرت فاطمه زهرا علیها السلام، عصر امام حسن مجتبی علیه السلام و عصر سیدالشهدا علیه السلام، در اوراق آغشته به نصیحت و کلمات ماندگار آن‌ها خوش نشسته است. گاهی از خود معصومین علیهم السلام صحبت می‌کنند و شخصیت ایشان محور اصلی کلام قرار می‌گیرد و گواهی داده می‌شود به رسالت و یا امامتشان و گاهی نیز از جامعه زمان

آنان سخن بر روی کاغذ می‌نگارند؛ از بدعهدی‌ها و نافرمانی‌ها می‌نالند و آن‌ها را به‌عنوان شاهد مثال در نافرمانی از رهبر و مولا بیان می‌کنند و تلنگری برای عبرت‌گیری در جامعه امروز معرفی می‌نمایند. زمانی با شعف فراوان، پایداری یاران اطاعت‌گر، مدنظر قرار داده می‌شود و اطاعتشان ستوده می‌شود و از یاران انقلابی امام روح‌الله علیه السلام نیز خواسته می‌شود که همچون آنان در صحنه حضور داشته باشند و گوش به فرمان ولی و رهبر خویش باشند.

در سطرهایی از نوشتارشان کلماتی دیده می‌شود که از لسان معصومین علیهم السلام بیان شده است و با آوردن آن جملات ناب، سعی دارند دوستان، هم‌نسلان و آیندگانی را که وصیتشان را می‌خوانند به سمت و سویی ببرند که نه تنها بزرگی و عزت روحشان در مقابل مستکبران و بی‌خبران از عالم واقع و حتی دل‌بستگان به دنیا، حفظ شود بلکه خود نیز در این دنیا به‌گونه‌ای زندگی کنند و از آن بهره‌برند که سرای جاودان آخرت به زیباترین شکل در قلب و روحشان نفوذ نموده و اعمالشان در جهت رسیدن به رضایت الهی باشد. به‌گونه‌ای دیگر می‌توان گفت شهدا در وصایای خود هم به حوادث و وقایع زندگانی معصوم علیه السلام پرداخته‌اند و هم به سخنان نغز آن بزرگواران و تاریخی که از آن سخن گفته‌اند اعم از سیره و سخنان منقول است.

با یک نگاه کلی به وصیت‌نامه‌ها باید گفت آن عصری که بیشترین بازنمایی را در وصیت‌نامه‌ها به خود اختصاص داده است عصر سیدالشهدا علیه السلام هست که هم به شخصیت حضرت علیه السلام پرداخته می‌شود و هم خانواده و هم یاران و هم نحوه شهادت آن مردان ناب و همچنین بازماندگان قافله عاشورایی. عصر پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله نیز بعد از عصر سیدالشهدا علیه السلام از بازنمایی بالایی برخوردار است که حوادث و وقایع آن دوران و بعضی از سخنان ایشان مدنظر شهدا قرار گرفته است. عصر مولی‌الموحدين علی امیرالمؤمنین علیه السلام نیز بعد از این دو عصر بازتاب داشته است جامعه بدعهد آن زمان و تلاش‌ها و مظلومیت‌های ایشان برای

بازگرداندن جامعه به سیره پیامبر ﷺ و اسلام ناب از جمله مواردی است که از نظر شهدا دور مانده است و راجع به آن مطلب نگاشته‌اند. عصر امام حسن مجتبیٰ ﷺ نیز بعد از این عصر بازتاب داشته است و آخرین آن، عصر بانوی دو عالم فاطمه زهرا ﷺ است که به دردانه رسول خدا ﷺ پرداخته‌اند به مخصوص شهادت مظلومانه‌اش. این عصر کم‌ترین بازنمایی را در وصیت‌نامه‌های فرزندان خلف انقلاب اسلامی داشته است.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد شهیدان، صدر اسلام را جزء اصلی تاریخ شیعه و بخش جدایی‌ناپذیر آن می‌دانند از این رو سعی کرده‌اند با بهره بردن از درس‌های پیشینه تاریخی مذهبی خود از آن تبعیت نموده و هم‌نسلان و آیندگان را نیز به بودن در این مسیر و درس گرفتن از تاریخ گذشته خود سفارش کنند تا درخت نوپای انقلاب اسلامی روزه‌روز بارورتر شود و در جهان به ثمر نشیند آن گونه که هر صاحب دلی بتواند در خنک‌های سایه آن، روح و جان خود را به دست اسلام سپارد.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
۱. ابن فارس، احمد (۱۴۰۴)، معجم مقاییس اللغة، عبدالسلام محمد هارون، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ج ۳.
  ۲. احدی، احمدرضا (۱۳۸۹)، حرمان هور (دست‌نوشته‌های شهید احمدرضا احدی)، علی‌رضا کمری، چ دوازدهم، تهران، سوره مهر.
  ۳. اسلامی، رفیع‌الدین (۱۳۹۳)، بازنمایی الگوی شخصیت مرد و زن در سینمای ایران (ارزیابی آن بر اساس آیات و روایات)، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
  ۴. انوری، حسن (۱۳۸۱)، فرهنگ بزرگ سخن، ج ۶، تهران: سخن.
  ۵. بابایی، بهزاد، حسین گل‌علی، (۱۳۸۷)، همپای صاعقه، چ چهارم، تهران: سوره مهر.
  ۶. پاینده، ابوالقاسم (۱۳۵۶ ش)، نهج الفصاحه مجموعه کلمات قصار حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم، ج ۱ و ۲، چ یازدهم، تهران: سازمان چاپ و انتشارات جاویدان.
  ۷. حاجی محمدی، علی (۱۳۹۲)، بازنمایی مسلمانان و ایران در وبلاگ‌های خبری آمریکا، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
  ۸. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، زیر نظر محمد معین، سید جعفر شهیدی، ج ۱۰، تهران: دانشگاه تهران.
  ۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۴)، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، مصحح: غلامرضا خسروی حسینی، ج ۲، چ دوم، تهران: مرتضوی.
  ۱۰. صدری افشار، غلام‌حسین، نسرین و نسترن حکمی، فرهنگ‌نامه فارسی واژگان و اعلام، جلد دوم ح-غ، بی‌جا: تدوین واحد پژوهش فرهنگ معاصر.
  ۱۱. عمید، حسن (۱۳۵۶ ش)، فرهنگ عمید فرهنگ، چ یازدهم، تهران: امیرکبیر.
  ۱۲. قمی، حسن بن محمد بن حسن (۱۳۶۱)، تاریخ قم، مترجم حسن بن علی بن عبدالملک قمی، محقق سید جلال‌الدین تهرانی، تهران: توس.
  ۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، علی‌اکبر غفاری، ج ۵، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
  ۱۴. گروه پژوهش گران (اسفند ۸۶)، روایت مقدس (سوژه‌های سخن در فرهنگ جهاد و شهادت)، موسسه فرهنگی روایت سیره شهید، دارالهدی.
  ۱۵. مسجد سرایی، حمید (۱۳۸۵)، کامل‌ترین ترجمه نموداری شرح لمعه شهید ثانی همراه با متن عربی اعراب‌گذاری شده، وصایا و نکاح، ج ۶، قم: حقوق اسلامی.
  ۱۶. مصاحب، غلام‌حسین، دایره المعارف فارسی، ج ۲، بی‌جا: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
  ۱۷. معین، محمد (۱۳۸۸)، فرهنگ معین، ج ۲، تهران، امیرکبیر.
  ۱۸. ناصرالشریعه، محمدحسین، تاریخ قم، با مقدمه و تعلیقات و اضافات علی دوانی، قم: دارالفکر.
  ۱۹. نفیسی (ناظم الأَطباء)، علی‌اکبر (۱۳۵۶ ش)، فرهنگ نفیسی، ج ۳، بی‌جا: خیام.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی